

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1996.1.09>

Eesti TA Toim. Humanitaar- ja Sotsiaalteadused, 1996, 45, 1, 134–137

KUS ASUB IDA-EUROOPA?

Sirje KIVIMÄE

Toimetusse saabunud 11. oktoobril 1995

Nii küsis professor Egbert Jahn 1990. aastal. See küsimus kerkis paratamatult, kui ridamisi rahvaid seni nii defineeritud ulatuslikus regioonis ütles lahti nõukogude identiteedist ja rõhutas oma ajaloo Venemaa omast erinevaid traditsioone. Lääne-Euroopa on Euroopa, ja nagu Jahn konstateeris, peavad paljud õhtumaaliku mõiste kohaselt Poolat Ida-Euroopa maaks. Teiste meelest aga oleks Poola Kesk-Euroopas ning idapiiri moodustab Bugi jõgi. Sel puhul lähtutakse Peetri ajal juurdunud jaotusest. Kolmas, sotsiaalsüsteemne Ida-Euroopa mõiste haarab hoopis ala Elbest Uraliteni, kuid ometi ilma Kreeka ja Türgita. Lisaks eraldatakse veel slaavilikku Ida-Euroopat romaani-germaani Euroopast. Ühelt poolt on see muidugi geograafilis-ruumiline jaotus. Teiselt poolt hõlmab Ida-Euroopa mõiste teatud ajaloolisi arenguid ning poliitilisi, sotsiaal-majanduslikke ja kultuurilisi situatsioone, mis aegade jooksul on ikka ja jälle muutunud. Igal juhul on Ida-Euroopa identiteet olnud üsna ebamäärane.¹

Friedrich Naumann tõi Esimese maailmasõja algul käibesse ka Kesk-Euroopa mõiste, mis oli õige geniaalne lahendus Saksa alade lahendamata konfliktidele 19. sajandist. Baseerudes küll ajaloolistele arengutele, omandas see mõiste uute riikide tekkides peagi ülekaalukalt poliitilise sisu, kuid Euroopa kolmikliigenduse iga oli lühike.

Arutlematagi on selge, et pärast Teist maailmasõda määrasid Euroopa dihotoomilise jaotuse ideoloogilis-majanduslikud süsteemid. Eelkõige tundsid end seejuures puudutatuna Euroopa ajaloolises südames asuvad tšehhid. Milan Kundera asutas oma 1980. aastatel ekssiilis avaldatud kirjutistes korduvalt, missugune tragöödia see Kesk-Euroopa rahvastele on. Poola poolt toetas teda samuti ekssiilis olev Czesław Miłosz. Et Ida-Euroopa mõistel oli lääne poolt vaadates piiri tõmbav funktsioon, omandas see küsimus erilise tundlikkuse jälle ühinevate sakslaste, eelkõige läänesakslaste jaoks: Berliini ja sellega koos idapoolset Saksamaad ei

sobi kuidagi Ida-Euroopaks arvata. Ajalookirjanduses ei ole seda ka otse kunagi tehtud. Arvukate iga laadi Ida-Euroopaga tegelevate instituutide uurimisobjektide hulka kuulub Saksa DV vaid mõnel üksikul juhul kui võrreldav osa sotsialismileeris.²

Igatahes mõeldi Ida-Euroopa all pikemat aega kogu seda ala, mis seisis Nõukogude Liidu mõju all ja oli Lääne inimesele rohkem või vähem suletud. Suletusest hoolimata on alati rohkearvuliselt leidunud Ida-Euroopa uurijaid. Liialdamata võib väita, et eelkõige on paljusid paelnud müstiline vene hing ning seeläbi vene kirjandus ja kunst. Kes kord sellega kokku puutunud, ei saa enamasti salapärasest vene lummusest vabaks. See on fenomen, mida eestlased oma sisemise vastupanu juures üldiselt ei mõista. Kuid vene ja üldse slaavi keelte õpetamine toimub igas suuremas ülikoolis. Enamikus lääneriikides seda ju toetati, sest teiselt poolt vajati nõukogude süsteemi tundjaid. Neid kollitavaid sovetolooge, kelle töödega tohtisid meil tutvuda vaid vähesed valitud.

1974. aasta septembris tuli uurijaid 29 maalt Ameerika Slaavi Uuringute Arendamise/Edendamise Assotsiatsiooni, Kanada sõsarühingu ning kahe vastava Briti assotsiatsiooni algatusel kokku konverentsile Banff'i keskuses Kanadas. Sealhulgas olid ka Ida-Euroopa riikide ja koguni Nõukogude Liidu esindajad. Viimased ei osalenud küll Nõukogude ja Ida-Euroopa Uuringute Komitee asutamisel, mis oli peamiselt Ühendriikide, Kanada ja Suurbritannia teadlaste ettevõtmine. Konverentsi materjalide põhjal ilmus 19 kogumikku.

¹ Jahn, E. Wo befindet sich Osteuropa? – Osteuropa, 1990, 40, 5, 418–440.

² Vt. selle kohta Oberländer, E. (toim.). Geschichte Osteuropas. Zur Entwicklung einer historischen Disziplin in Deutschland, Österreich und der Schweiz 1945–1990. (Quellen und Studien zur Geschichte des östlichen Europa, 35.) Stuttgart, 1992.

Teine kokkusaamine toimus juba kongressina Garmisch-Partenkirchenis 1980. aastal liitmaks organisatsiooniga laiema Euroopa teadlasi. Kolmanda kongressi paik oli Washington ja neljas peeti 1990. aastal Harrogate'is. Osavõtjaid oli 2000 ringis, vähem kui eelmisel korral, kuid ettekannete arv ulatus üle tuhande, millest jätkus 26 kogumiku ja veel kümne muu eriväljaande jaoks. Vähesed Balti ajalugu käsitlevad ettekanded avaldati ajakirja "Jahrbücher für Geschichte Osteuropas" kahes erinumbris (1991, 1992).

1988. aastal muudeti Nõukogude ja Ida-Euroopa Uuringute Komitee laiema sihiastutusega nõukoguks. Eesmärgid jäid samaks, ainult nende rahvusvaheline tasand laienes tublusti: vahendada informatsiooni ja ideid, ühendada rahvuslikke uurimisorganisatsioone, materiaalseid vahendeid koondades publitseerida ja korraldada konverentse ning toetada noori uurijaid. Nõukogu täitevkomitee esimesi ettevõtmisi oligi oma informatsioonikeskuse moodustamine. See annab välja kord aastas ilmuvat büllետääni "International Newsletter". Kui tähtsaks nõukogu arvatakse, näitab asjaolu, et selle tegevust toetavad rahaliselt liikmesmaade välisministeeriumid ja suured erafondid, nagu Ford ja Volkswagen.

Ida-Euroopa mõiste küsimus lahendati suurte muutuste järel üpris lihtsalt, nimetades 1993. aastal organisatsioon ümber Kesk- ja Ida-Euroopa Uuringute Nõukoguks (*Council for Central and East European Studies = ICCEES*). Muide, nõukogu täitevkomitee istung toimus siis Tampere ja seda sugugi mitte juhuslikult. Paarikümne vastava ülemaalse ja ülemaailmse organisatsiooni kõrval kuulub nõukogusse ka Põhjamaade Ida-Euroopa Uuringute Komitee. Vene ja Ida-Euroopa Uuringute Instituudis Helsingis loodi seejärel omaette infokeskus Euroopa maade tarvis. Mõistagi on viimastel aastatel oluliseks tõusnud otsekontaktid uurimisobjekti enda institutsioonidega. Näiteks on assotsieerunud liikme staatuses Vene 20. sajandi ühiskonna uurijate ühendus, Varssavi ülikooli idauringute keskus ja kaks Poola Teaduste Akadeemia instituuti.

Tänu viimati nimetatule korraldatigi V Kesk- ja Ida-Euroopa uuringute maailmakongress 6.–11. augustini 1995 Varssavis. Kongressi avas Poola peaminister. Plenaaristungil käsitletu põhjal olid kõige olulisemad teemad Lääne arusaam kommunismistlikust ja postkommunistlikust tegelikkusest, postmodernism postsovetlikus kultuuris, iseenesest mõista Poola enda ülemineku kogemus ning lõpuks Kesk- ja Ida-Euroopa uurimise uued võimalused. Programmis seisis üle 1100 paneeliettekande, peale selle määratud diskussioonid ja lisaettekanded. Et kõik see toimus paaritunniste sessioonidena paralleelselt ligi 20 paneelis, siis vähegi ülevaatliskumart pilti oli võimatu saada ning järgnev kujutab vaid põgusat kokkuvõtet.

Kongressi ettevalmistamisel osalesid väga palju uurimisorganisatsioonid, pannes ise

ette teema ja kutsudes esinejad. Tõenäoliselt jättis programmkomitee ICCEESI presidendi, Leedi ülikooli professori John D. Morisoni eesistumisel neile üsna vabad käed, aga üks taotlusi näis olevat kaasata eriti endise Nõukogude Liidu teadlasi. Läbivalt käsitleti mõistagi kõigekülgselt käimasolevat ühiskonna transformatsiooniprotsessi nii kogu uuritavas piirkonnas kui ka üksikutes maades. Kui sügavalt enamik Lääne poliitoloog, kes mõistatavalt ka ICCEESis juhtpositsioonil on olnud, Ida-Euroopa murrangute prognoosimisel eksis, on eestikeelses kirjasõnas küllalt fikseeritud. Et teooria võt siis läänelik mudel konkreetuurimuste ehk teisisõnu tegelikkusega alati ei haaku, kogesin ühes sotsioloogiapaneelis.

Eesti nüüdisaeg tuli jutuks vaid Läänemere regioonid kontekstis Soome poolt kavandatud teemade all. Kadunud Andrus Park pidanud käsitlema regiooni rahvusvahelise integreerumisega seoses Eesti näidet postkommunistlike nationalismi teooriate põhjal. Regiooni julgeolekuprobleeme Balti riikide seisukohast vaagis Rein Vettik läti kolleegiga kahasse tehtud ettekandes. Soomlanna juhatusel töötas ka muutuvas majandustingimustes naiste enesekaitse strateegiaid vaatlev mitmeosaline paneel, kus oli kavas kahe soomlanna ja Anu Naruski ühisetekanne naiste töö ja perekonnaelu ühendamise kogemusest Soomes ja Eestis.

Et uute arengutega esile kerkinud nationalismiprobleem on jätkuvalt terav, arutleti selle üle palju. Olgu siin ärmaslikumana nimetatud rahvusvahelised Kasahstanis ja uudsena vene vähemuse olukord, mida Eesti oludes pidi valgustama Mart Rannut. Nii on lõpuks jõutud esindusliku foorumil ka Venemaa väikerahvasteni: soome-ugri rahvad olid päevakorras jällegi soomlaste ettepanekul.

Ajalootemade puhul olid eestlased jutuks Toivo Rauna ettekandes, mis käsitles rahvusküsimust Balti provintside tsarivõimu lõpuperioodil. Ettekandega kaasnesid lausa traditsiooniliselt Soome ja Ukraina näited. Ainult et küsimusi ei esitatud Raunale mitte eestlaste, vaid baltisaklaste kohta. Niioelda hilistsarismi ajajärk tundubki vähemasti selle kongressi põhjal olevat Lääne ajaloolaste lemmikperioode, ehkki üksikute teemadega jõuti tagasi 10. sajandisse. Rubla ja riigitaalri vahetuskursist Tallinnas 18. sajandi lõpul kõneles seoses kapitalistlike struktuuride tekkimisega Venemaal Baltimaade linnakaubanduse uurijana tuntud Bielefeldi ülikooli professor Elisabeth Harder-Gersdorff.

Venemaa ajaloo osas tuleb rõhutada silmatorkavat huvi nõukogude riigi esimese kahekümne aasta vastu. Seda on kindlasti soodustanud ligipääs arhiividele. Teiste Ida-Euroopa maade puhul on tähelepanu all pigem Teise maailmasõja järgsed sündmused, eriti aga Nõukogude Liidu osa nendes. Sestap pühenduti ka mitmes paneelis ajalooõpetusele, osutades rahvusliku müüdi ja reaalsuse ümberpööratud vahekorrale uuemal ajal – teema, mis vajaks arutamist Eestiski. Oma-

ette vaadeldi arhiivide ja raamatukogude seisundit. Viimaste varustusest Eestis andis ülevaate Kalju Tammaru.

Rohke arv kultuuriteemasid, kusjuures prevaleerisid vene kunst ja kirjandus, peaks ikkagi kinnitama eespool väidetut. Puškini, Lev Tolstoi ja Jessenini austajaid jagub endiselt igas maailmakaares, ent Läänes on ikka enam huvi pakkunud dissidentlikud autorid. Bulgakovi ja Nabokovi asemel on praegu vaieldamatult moes Joseph Brodsky, kelle loomingut analüüsi kahes paneelis ja seda Eesti toel: Ülle Pärlil vaatles Brodsky keelekasutust ja Mihhail Lotmani teemana oli üles antud Brodsky värsiehitus. Kuivõrd Ida-Euroopas on intelligents kauemat aega kõige tundlikumalt väljendanud ühiskonna valuläve, siis seisib päevakorras nii asjaosaliste endi kui ka uurijate poolt vaagituna kultuurikandjate allajäämine turusuhetele. Võlusõna, mille abil selgitati kirjanduse ja kunsti suundumusi nüüdisajal, on aga muidugi *postmodernism*.

Kuid ei puudunud ka seesugused küsimuseasetused, nagu vene naiskirjanikud 19.–20. sajandil, Teise maailmasõja ajal ümberasutatud slaavlaste kirjanduslikult edasiantud üleelamised või siis vene naiskinematograafistide traditsioon. Viimaseks jätagi **naisteemad**, ehkki nende väljaeraldamiseks mingit ühtset kriteeriumi peale sõna esiosise ei ole. Märkimisväärne on siiski, et naisi käsitleti eraldi mitmeteistkümmel juhul ja seda kindlasti Lääne initsiatiivil, kus naiste uurimine kõikvõimalikes aspektides on ammu tunnustatud. Kui naisajaloo uurimine oli esmalt rohkem feministliku liikumise kaasnähtus, siis just ingliskeelses maailmas ei ole see enam sugugi ainult naiste monopol. Sest näiteks naise õigusliku või majandusliku seisundi selgitamine annab ühiskonna arengu kohta palju niisugust informatsiooni, mis teeb ajaloo(teaduse) inimlikuks. Mitu naisteteemalist paneeli toimus sellel kongressil paari aasta eest Varssavis avatud Saksa Ajaloo Instituudi ettevalmistatuna.

Ammugi Lääne uurijaid paelnud naisküsimus Tsaari-Venemaal oli ka sedakorda kõne all. Värskest Tübingenis habilitaatorunud Bianka Pietrow-Enkeri juhatusel üritati jälgida Ida-Euroopa naisliikumise taotlusi ja väärtusmuutusi, alates selle tekkimisest Venemaal kuni tänapäevani välja, kuid tuleb tõdeda, et eeltöid on võrdluseks veel napilt (ehkki ilmunud on juba ühe meesautori selleteemaline monograafia). Veelgi suurema kuulajaskonna tõi kokku naisküsimus perestroika ajal ja nõukogudejärgsel Venemaal. Elkkõige loodeti vist kuulda uuemat teavet, sest liikumiste palju juures puudub vähegi adekvaatne ülevaade naisaktiviteetidest. Tõsiasi on, et Venemaal on naiste olukord muutuste tagajärjel oluliselt halvenenud. Kui athtad on meestemängudes naiste võimalused enda ja perekonna heaks midagi nõuda, kinnitab Duma naisfraktsiooni esindaja ettekanne. Kuigi nii Moskvas, Peterburis kui ka mujal tegutsevad naisuurimise keskused, jääb Lääne pakutud kommunikatsioon tingimuste

erinevuse tõttu rohkem teooriaks. Pealegi puudub vabatahtlike ühenduste kogemus, sest naisliikumise pähe ei saa ometi võtta Nõukogude Naiste Komitee tegevust, nagu seda üks venelanna esitas.

Vähene järelduste haakuvus ilmnes ka arutlusel, kuivõrd 1945. aasta märkis sugudevahelistes sotsiaalsetes suhetes kontinuiteeti või muutust. Lähtealuseks olid Saksamaa olud, kus sõja kaotamine tähendas ühtlasi natsirežiimi ajal selgelt väljakujundatud mehekeskse ühiskonna lüüasaamist. Mõneks ajaks jäi kogu vastutus naiste kanda, mida palju loetav Christian Krahw von Krokow on nimeetanud "naiste tunniks" (*die Stunde der Frauen*). Seal ei olnud enam võimalik tagasi pöörduda patriarhaalse perekonnamuudeli juurde, ka mitte materiaalse heaolu kasvades, sest kiiresti levinud ameerikalik tarbimismentaliteet tõukas naisi töötama, nagu veenis noor berliinlar Gunilla-Friederike Budde. Idatsoonis sündis naisi edaspidigi tööle otsene materiaalne vajadus, lisaks nõudis sotsialistlik teooria naiste integreerimist tööprotsessi ja see tõi kaasa sugudevaheliste suhete põhimõttelise muutumise. Nagu osutasin oma ettekandes, ei tõusnud sõja-aastail Eestis naiste tööhõive oluliselt. Vastupidi, töötavate naiste arv hakkas sõja järel kiiresti suurenema. Tööle asumine ei olnud ainult üksinda perekonda ülal pidama jäänud naistele eksistentsiküsimus, vaid nõukogude korras sund. Naiste vastupanu sellele väljendus just sõjaeelsete igapäevaelu traditsioonidest ja väärtushinnangutest kinnihoidmisest, seega kontinuiteedi taotluses. Hoopis teistsuguse dimensiooni lisasid valgevene kirjaniku Svetlana Aleksejevitši lood sõjas osalenud naiste läbielust tsiviilellu tagasipöördumisel, s. o. jälle naiseks muutumisel, mis on kogutud raamatutes "Sõjal ei ole naise nägu". Oma kokkuvõttes soo identiteetide vahekorra kohta rõhutas Põhjamaade nimekamaid naisajaloo uurijaid professor Ida Blom Norrast, et sõjajärgseil aastail ei muutunud ainuüksi arusaam feminiinsusest, vaid ka maskuliinsusest. Kui naised said vastutajaks, kas mehed olid siis valmis vastutust jagama?

Eesti Teaduste Akadeemia Ajaloo Instituudis tunnustati naisajaloo tegelemine ühe ülemuse otsusel perspektiivituks. Oma uurimistööd olen saanud jätkata Teadusfondi abil. Ometi valitseb meie sellealaste uurimuste vastu tuntav huvi. Koguni nii suur, et sõandisid võtta ette ajajärgu, milles ei arva ennast pädev olevat. Ka naiste tagasihoidlikul osalemisel Eesti poliitikaelus (selle kohta päritakse tihti) on lisaks nõukogulikele raamidete kaugeemale ulatuvad põhjused.

Lõpetuseks. Kutse esineda maailmakongressil tuli tänu pikaajaliste kontaktidele Saksamaa Ida-Euroopa uurimiskeskustega. Siit ka teine moraal: ammuliima ei piisa meile nii oluliste valgete laikude katmisest, mis ainult süvendab etotsentristlikku käsitlusviisi. Sest kui usinalt me ka oma minevikku ei puuriks, on selle laiema võrdluset ja üldistuset ikkagi ainult lokaalne tähendus. Soovides korrespondeerida muu maailmaga, tuleb

vaeva näha mitte ainult võõras keeles kirjutamisega, vaid silmas pidada laiemat horisonti ning hoopiski mitte viimases järjekorras praegusaegse ajaloo teaduse trende. Aga see peaks olema rohkem ajalooinstituutide kui üksiküritaja mure. Millega seletada, et läinud suvel Ameerika mandri asemel Riias korraldatud suurele Balti Uuringute Edendamise Assotsiatsiooni konverentsile ei peetud vajalikuks ei Ajaloo Instituudis ega Tartu Ülikoolis mobiliseerida esinemas ühtki ajaloolast. Sama ajakirja veergudel ennustasin küll vähest osavõttu, ent eelkõige raha puudusel, pooldades selle asemel vähemate temaatiliste kokkusaamiste korraldamist.³ Kuid nii esindusliku teadusürituse täielik ignoreerimine kõneleb selgelt Eesti ajaloo teaduse ja selle juhtide endassesulgumisest, mille eest oli hoiatanud mõni noorem kolleeg juba varem.

Veel kümmekond aastat tagasi oli meie ajaloolastel täita silmapaistev ning üsna pragmaatiline vahendajaroll. Eestlaste töid avaldati päris sageli Läänes ja seda mingi allahindluseta, Lääne ajaloo teaduse moodsad ideed jõudsid aga Moskvasse suuremalt jaolt Eesti kaudu. Enam ei ole ületamatuid takistusi infovahetamisel ning mõlema poole liikumisvõimalused on vähemalt põhimõtteliselt piiramatud. Nurisemiseks polekski nagu põhjust. Eestlaste uurimusi ilmub välismaal küllalt ka praegu, ainult et enamjaolt n.-õ. sisetöötanud autoritelt. Kuid otsustades ICCEESi kongressi põhjal, toimub suhtlemine ammugi üle meie pea. Võib ju küsida, mis kasu niisugusest suurfoorumist oleks? Soomlased on seda küll pidanud vajalikuks, vedades eestlasigi kaasa.

Kui Ajaloo Instituudi direktori kohusetäitja küsib nüüd, "kuidas ületada pealesunitud nabavaatlust ehk kuidas viia Eesti ajalugu välja isoleeritusest"⁴, siis viitab ta eelkõige vajadusele vabaneda nõukogude ideoloogia kammitsaist. Ma näen pigem probleemi selles, et akadeemiline ajaloo teadus nimelt pärast kammitsate kadumist "nabavaatlusesse" süvenes, et mitte alla jääda populistlikule "valgete laikude" publitsistlikele. Paraku pole sellest ühtki konstruktiivset Eesti ajaloo uurimisprojekti siginenud. Tartu ülikoolis pakutavate ajaloo erikursuste teemad on usumatult mitmekesised, kuid lähemal vaatlemisel osutub enamik neist kitsalt eestikeskseiks.

Ometi võiksime kaasa rääkida kogu Läänemere regiooni osas, kõnelemata meie eelistest Vene ajaloo uurimisel. Aga Soomegi on eesti ajaloolaste vaateväljalt ära nihkunud ning hämmastaval kombel ei taheta Läti asjadest lahutamatu ühisminevikule vaatamata midagi teada. Lõpuks tõdegem sedagi, et rahvuslikult determineeritud ajaloo teadusel ei saagi olla huvi (balti)sakslaste vastu, kui just ei ole tegu estofiilsete kultuurikandjatega. Priit Raudkivi üleskute uurida Saksa ordu ajalugu Liivimaal kõlab ju kinnituse otsimisena meie kuuluvusele läänelikkude Euroopasse. Üks päästerõngas selle seletamata on olnud Hansa. Aga siis jääb tükk tühja maad, kuni eestlased ise subjektselt tegutsesid asusid. Aga ka sellal ei elatud Balti provintside isolatsioonis.

Kuhu me ise ka kuuluda ei tahaks, asume suures mastaabis vaadatuna ikkagi Ida-Euroopas. Et meie maal ja siin elanud rahvastel on läbi ajaloo täita olnud transmiiteeriv roll, siis peaks meid küll puudutama, kuidas Ida-Euroopat seletatakse. Või kuidas end määratleda Kirde-Euroopas? Niisugune ajaloolis-geograafiline jaotus on näiteks saksa keelses ja ka venekeelses kirjanduses päris üheselt kasutusel ja Tallinnas Saksa Kultuurinstituudi osalusel korraldatud interdistsiplinaarsel ajaloo sümposiumil käsitletigi saksa keelsete inimeste liikumist ja tegevust selles ruumis. Ainult et sümposiumi teema tõlkimisel eesti keelde tekkis raskusi.⁵ Juba Kirde-Euroopa on meile harjumatu ja mis tähendab veel "saksa keelset" inimesed. Kui, siis sakslased.

Ajalugu ei pääse ideoloogiast. Just Ida-Euroopa rahvastel on ajalugu aidanud uuel ajal tõsta rahvuslikku eneseteadvust ja sellega tugevdada deentralisatsioonitungi. Poliitiliste muutustega kaasneb paratamatult ajaloo teaduse metodoloogiline kriis, aga meil näib see veel jätkuvat. Ideoloogiline kannapööre tõrjus traditsiooniliselt tugeva majandusajaloo uurimise, varju jäi ajalooline demograafia. Lausa julgust nõuab teema ülevõtmine sotsiaalajaloo, mille aines on Läänes viimastel aastakümnetel fantastiliselt laienenud. Mida muud aga pakkuda maailmale? Traagilisemaks teeb olukorra ealine lünk uurijate põlvkondade vahel. Ilmselt polegi enam mõtet kõnelda prioriteetidest, vaid kuidas päästa Eesti ajaloo teadus kriisist.

³ Vt. Kivimäe, S. Kuidas eesti ajaloolased said kokku Tallinnas. – Eesti TA Toim. Humanitaar- ja Sotsiaalteadused, 1994, 43, 3, 365.

⁴ Raudkivi, P. Tee Akkonist Viini läbi Liivimaa. – Looming, 1995, 9, 1255.

⁵ Rahvusvaheline sümposium "Der Finnische Meerbusen als Brennpunkt. Wandern und Wirken deutschsprachiger Menschen im europäischen Nordosten" toimus 6.–10. septembrini 1995.